

В. А. Ткаченко
академік АЕН України
м. Дніпропетровськ

КОНЦЕПТУАЛЬНО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА КОМПЕТЕНЦІЙ ФОРМУВАННЯ ІНОВАЦІЙ РОСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Треба любити життя як творчість, як плин до кращого майбутнього. Навчіться пізнавати життя і усвідомлювати пізнане. Любіть вчитися у життя — не тільки у школі чи ВУЗі — це обов'язкове.

Важливо вміти вчитися — на навчатися — це первинне, а вчитися в інших людей — це те, що мотивує до кращого життя.

Без пізнання невідомого, без усвідомлення пізнаного, без подальшого наукового обґрунтування усвідомленого посилити інтелектуальний потенціал людини майже неможливо.

Творіть життя! Проектування бажаного то і є майбутнє!

У зв'язку із зростанням вагомості потенціалу людини та його впливу на господарську діяльність суспільства, все гостріше постає питання: «Чи є суспільне господарство функцією людини, наслідком її природної функції щодо ініціативної економічної діяльності, а чи людина є функцією господарства, як наслідку її ініціативної економічної діяльності?».

Вікове ставлення до людини як феномену Природи, з її природною біоенергетичною функцією щодо ініціативної творчої діяльності, у сьогоденні повертається надзвичайно новою стороною, яка полягає у філософському урозумінні: чи є людина річчю, біооб'єктом, біоенергосистемою, тлумачення чого слід шукати в безособовому об'єктивному світі речей, що і визначає саме господарські процеси, як такі, або ж, навпаки, останні самі впливають із природи господарюючого суб'єкта — біоенергосистеми — і породжуються її ініціативною творчою діяльністю — кожного і в сукупності. Така загальна постановка питання, значною мірою, і зумовлює філософський підхід до розв'язання проблеми інтелектуального потенціалу як підґрунтя зростання на засадах творчої діяльності, наслідком якої є економічна складова.

Хіба ж може хтось заперечувати, що і сьогодні, як і 200–300 років тому, найважливішою рисою суспільної свідомості є її економічний механізм, що ініціативна творчо-економічна діяльність людини як вираження взаємодії людини як біоенергоінформаційної системи

і природи як біоенергосистеми спрямовується духовно-моральними цінностями: здібністю свідомого мислення та зростання інтелекту.

Поринаючи у сутність взаємодії біоенергоінформаційної системи — людини — і біоенергосистеми — природи, — можна помітити, що в основі і людини, і природи є біоенергетичні, тобто, надприродні, процеси, які ще мало пізнані.

Ось чому людина як суб'єкт діяльності, і тільки людина, має можливість синтезу природних функцій: свободи і ініціативи та ще їх необхідності.

То ж, мабуть, не випадково, людина — суб'єкт діяльності, який ще в філософії Канта характеризується антиномією свободи і необхідності, що усвідомлюється як протилежність безмежної потужності свободи хотіння і немочі свого діяння.

Природа свободи — то є абсолютність і безмежність прагнень кожного. А подолання меж між свободою хотіння і німістю свого діяння може відбутися тільки через творчу ініціативну діяльність, що полягає в трудовому господарському впровадженні суб'єкта в об'єкт існуючої соціально-економічної формації. При чому, стихія природи для людини виступає як необхідність і, в той же час, залежить від її процесів. А суб'єкт, в силу природи своєї свободи, весь час прагне, через розвиток продуктивних сил соціально-економічної формації і зростання свого багатства, підкорити весь світ своїй

волі, зробити його прозорим, а з механізму природних процесів зробити соціальний механізм суспільної формації, як продовження свого власного фізичного тіла.

Принципово, природньо, людина може хотіти і хоче всього і, навіть в своїй уяві, може все. Вона може в своїй уяві бути подобою Божою і представником Вищого Розуму і брати участь в «обробітку садів Едему», і в той же час, може — і робить це — розбестити, згубити землю, ставши сама плоттю або знаряддям «диявола», що буває частіше. При чому, в своєму людинобожному і миробожному вигляді може творити «зле». За власною її уявою, могутність людини є лише засобом її свободи і, в той же час, знаряддям її свободи.

Сьогодні «економізм» став «партійною догмою соціал-демократів» і їм подібних, світоглядною філософською базою науки про господарство і господарювання з позицій політичної економіки. Ось чому, як і не одне століття тому, завдання науки в цілому полягає в тому, щоб розбити, розвінчати цей наївний догматизм, зробити предметом особливого філософського дослідження ініціативну творчу економічну діяльність суб'єктів суспільної формації як природного феномену життєтворення і як підставу зростання інтелектуального потенціалу суспільства. Бо та або інша філософія господарювання, яка встановлює принципи і дає орієнтири економічного зростання, не є результатом наукового узагальнення, а привноситься до науки а рїогі, зумовлюючи той або інший характер її висновків, що робить можливим для неї філософсько-дискусійний перегляд її апріорно-світоглядних основ.

У сьогоднішній більшості владних структур різних держав, різні партії, угруповання чомусь в основі своєї діяльності посилаються на «демократію», «демократичні постулати» і т. ін. Але! Що ж воно таке, ця «демократія»? Що в своїй основі приховує? Яка її природна складова? Якщо одним оком зазирнути у різні словники, то можна помітити одне і те ж: «demos» — народ, а «kratos» — влада. Тобто, дослівно: демократія — це народна влада. Але чомусь за основу взяли «принцип організації колективної діяльності на підставі участі в ній усіх членів суспільства, регіону, підприємства, товариства». А куди ж подівся принцип народовладдя?

То ж чи не доцільніше нам розглядати суспільну формацію, її обустрій як результат творчої ініціативної економічної діяльності її суб'єктів, як синтез їх свободи і її необхідності?!

То ж чи можемо ми і чи маємо підстави, з позицій особистості і функціонуючої соціально-економічної формації, з позицій свободи і творчості особистостей, що наповнюють існуючу соціально-економічну формацію, ототожнювати і прирівнювати чи порівнювати природньо існуючі процеси, спонукаючись аж до «соціологічного детермінізму» — соціологізму в економіці?

Всі соціологічні і політологічні поняття і, так звані, «закони» мають схожість з методами статистики. С. Булгаков на початку ХХ століття в роботі «Філософія хозяйства» говорить, маючи на увазі ці поняття [2]: «Ці абстракції можуть бути застосовані лише до характеристики сукупностей і придатні тільки... у певних межах, як статистичне середнє. Вони можуть виражати деякі рівнодіючі індивідуальних фактів, але аж ніяк не зумовлювати ці факти».

Немає сумніву, що вони належать до наслідків і аж ніяк не до причин, а тому, в суворому розумінні, не мо-

жуть розглядатися як «закони», що примушують сумніватися в самому існуванні цієї науки.

Критично ставиться С. Булгаков і до методів політекономії. «Для відомого орієнтування, — пише він, — в явищах життя, в певному відношенні, має значення, наприклад, навіть фікція «економічної людини», вироблена політекономією. Але якщо розглядати її через призму життя, ... виходить, як правило, потворне і прямо неправильне уявлення» [2].

Є об'єктивні підстави рахувати, що всі закономірності, які описуються в соціологічних і політичних науках, мають сенс лише за умови, що в даному комплексі явищ і причин не відбувається щось нове і що дійсність у певних межах одноманітна і раз у раз повторюється. Ні «закономірності» соціологічних наук, ні «закономірності» політичних наук, ні політекономія як наука не відкриваються в результаті еволюції природних процесів, а привносяться методологічно сукупністю розуму індивідів — біоенергоінформаційних суб'єктів соціальної формації, становлячись світоглядним підґрунтям соціального пізнання і усвідомлення пізнаного. І не дивно, що свобода і творчість кожного індивіда суспільства в надзвичайній мірі ігноруються, випадають з поля зору соціальної науки, а в політології абсолютно відкидаються представниками політичних партій, блоків і фракцій, які повсемірно заіпнотизовані своєю власною методологією, своїми власними узурпованими бажаннями накопичення власного, а не суспільного капіталу.

Не має сумнівів, що межею соціального детермінізму для вченого є свобода людини. Але не в напрямку грабежів, розбою, насильства над іншими, а в напрямку свободи ініціативної творчої діяльності. Навіть і тоді, коли ця діяльність розрахована в ім'я власного добутку. Бо добробут кожного суб'єкта суспільної формації у своїй сукупності складає, як раз, добробут суспільства в цілому. І саме в цьому слід шукати новий вид причинності — «причинність через свободу», тобто, «живу, природну причинність біоенергосистем». Але слід уявляти при цьому, що свобода ніколи не була рівнозначною випадковості, відхиленню або індетермінізму. Ось чому протиставлення свободи діяльності і діяльності через необхідність слід відносити до нового способу спричинення: діяльність через законодавство як необхідність регламентування — регулювання — і діяльність через свободу творчості. Діючи в певних рамках, людина ними послуговується, але не пасивно, механічно, а творчо.

Тож, чи не доцільніше було б вивчати джерела життя, його енергетичні закономірності, а не «що таке гроші і де їх взяти»? Звичайно, є й інші думки, і нехай будуть, — чим їх більше, тим скоріш, можливо, ми прийдемо до чогось розумного. Ми не збираємось кому-небудь щось доводити, не збираємось заперечувати експлуатацію праці, чи доводити, що вона є — вона є. Наше дослідження має іншу мету: вона полягає в надзвичайній простоті підходу: чи існують у природі сили, які примножують, або могли б примножувати наші багатства? Де ці сили природи: у фізичному тілі людини чи в його дусі, чи може в навколишньому середовищі, чи у космічному просторі? Чи може ще у череві матері закладається той програмний комплекс, який не розкривається до кінця життя? Скоріш, так воно і є.

Бо що таке гроші? На наш погляд, гроші — це лише металеві та папереві знаки як міра вартості ініціативної індивідуальної творчої діяльності, що виконують роль загальної еквівалентності. Тобто, відзеркалюють загальну вартість фізичних зусиль у процесі індивідуальної творчої діяльності людини як еквівалент нею опосередкованого фізичного труда. Загалом, гроші — це міра вартості товару, яка з часом стала мірою обміну товарами, що переросла в міру накопичення капіталу, який починав «працювати», незалежно від міри опосередкованого фізичного труда. З часом, гроші стають мірою пригноблення людей чи держав іншими, більш заможними, державами. Загалом же, по мірі набуття «умовної цінності», гроші, в решті-решт, стають мірою амбіцій і зневаги, ворожнечі і пригноблення, як між фізичними особами, так і державами, що породжує думку щодо глобалізації процесів розвитку як стабільності життя. Але ж, це тільки так здається. Насправді ж, це все методи пригноблення і рабства. Це заходи управління соціально-економічними відносинами між державами. Концентрація влади насилля і підкорення.

Але ж, якщо виходити з положень дарвінівської гіпотези розвитку природних процесів, то все це у сукупності слід розглядати як показники розвитку і зростання в цілому цивілізації, що існували на планеті Земля, — причому, зростання, як підтверджують дослідження, по мірі зростання сукупного інтелектуального потенціалу землян, — у прямій залежності одне від одного. Тож, чи не слід, нарешті, землянам зробити висновок: шлях розвитку і зростання лежить через відмирання грошей як міри вартості фізичної праці в товарі? Бо ж сьогодення на перший план виводить показник інтелекту. Тим більш, що цей показник слід відзеркалювати не стільки в товарі, скільки у мірі пізнання природних процесів як підґрунтя стану цивілізації загалом і кожної держави окремо. Доречі, якщо говорити про держави, то чи не слід розглянути і коректність цього визначення? Тим більш, що і глобалізація, в основі своїй, має намір розвитку єдиного громадського суспільства.

Тож, чи не доцільнішим було б розглядати не гроші, а міру інтелекту в оцінці потенціалу діяльності, як такої, як основи оцінки рівня життя у всіх його аспектах. Дослідження показали, що рівень розвитку земної цивілізації дістав такого стану, коли гроші не є мірою, показником рівня життя.

Пошуки єдиної фізичної основи Всесвіту і єдиної фізичної взаємодії у Всесвіті тисячоліття залучали і залучають до себе найкращі розуми людства. В результаті чого, у сьогодення в різних галузях знань нагромадилося в чималій кількості емпіричних фактів, які не одержали адекватної інтерпретації в рамках існуючої наукової парадигми. Більш того, відоме мереживо теоретичних проблем, рішення яких викликає цілий ряд досить серйозних світоглядних труднощів. В той же час, саме вони з давніх давен непокоїли розум людей. Людину завжди цікавили рідкісні і непояснені явища — феномени. Але чи можуть вони мати місце в економіці? В такому разі не так вже й банально виглядає, можливо, одне з найголовніших запитань сьогодення: «Що ж тоді таке економіка в своїй субстанції?».

Толковий словарь русского языка С. И. Ожегова і Н. Ю. Шведовой тлумачить, що це є «сукупність виробни-

чих відносин, які відповідають рівню розвитку продуктивних сил суспільства, домінуючий спосіб виробництва суспільної формації». А яка ж сутність виробничих відносин? То є «відносини між людьми, індивідами в процесі суспільного виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ, основою яких є та чи інша форма власності». Тобто, в основі лежить ініціативна творча економічна діяльність індивідів суспільної формації, що існує. Але, яка ж міра кожного? Як її визначити? Звичайно, кожен скаже, що є узагальнений історично термін оцінки матеріалізації фізичної праці — вартість як міра людської праці. Здається, що ми отримали вичерпну відповідь. Але, ми збагнули лише суть явища, а суть — це вже субстанція. Її треба розпізнати. Добренько усвідомити пізнане. А потім науково довести, що сучасне технократичне суспільство людей поринуло у свою діяльність таким чином, що розгубило поняття суті самої себе. Зосередившись на понятті матерії як першооснови світобудови, забули, що і сама людина і Всесвіт мають в основі своїй два види матерії, абсолютно ідентичні за фізичними властивостями, — молекулярно-корпускулярну і біоенергоінформаційну субстанцію як усвідомлену духовність.

Але оскільки, з погляду класичної фізики, протягом тисячоріч єдиною можливою поглядом на обустрій Всесвіту був і залишається «матеріалізм» як єдино реальна наукова парадигма, а більшість «аномальних явищ» не пов'язані з безпосереднім «видимим» або «що відчувається», тобто, матеріальною взаємодією, то вже на початку 70-х років ХХ сторіччя масово з'явилися в розумі вчених інтуїтивні розуміння, що в цих явищах в наявності маються деякі ознаки інформаційно-енергетичного обміну. Причому, феномени усвідомлення цього явища неможливо зрозуміти, враховуючи тільки розум людини. Необхідно враховувати й інтуїтивний канал сприйняття, пізнання, який, маючи класичну фізичну основу, проте, логічно досить глибоко пов'язаний з тими ж поняттями «душі» і «духовності». Не маючи ніяких інших зухвалих думок, можна констатувати, що єдиним фактором, що об'єктивно є результатом глибокого матеріалістичного світогляду, є фактор пізнання і усвідомлення чисто природних процесів, що не мають і не допускають ніякої містики. Звичайно, сучасний рівень знань поки що не дозволяє пояснити деякі з явищ або результати експериментів, але вже всім відомо, що науці сьогодення вже тісно в рамках пізнаного матеріалістичного світогляду старої парадигми.

Тож, чи вірно буде розуміння, що наші багатства примножуються завдяки тільки людським м'язам? Ні! Ми намагаємося з'ясувати тільки субстанцію «вартості» наших фізичних зусиль. Виходячи з наших міркувань, можна усвідомити, що «вартість» — це енергія, яку випромінює людина під час ініціативної економічної діяльності. Так! Те ж саме відбувається і у процесах будь-якої діяльності. Але відомо також, що і різної потужності. То яка ж вона, ця сама енергія? Звідки вона з'являється — тільки з наших фізичних зусиль, чи її джерела у чомусь іншому?

Питання надзвичайно складне. Але найбільша складність полягає у тому, що всі суспільні процеси, їх сутність і природна енергетика приховані від наших очей грошовими знаками. Не має значення якими — гривнею чи долларом, чи євро, чи ще якимись. І що загальна криза світового співтовариства породжена саме

діяльністю людей в ім'я «єдиного для всіх Бога» — грошей. Ця криза — безпосередній наслідок триумфу матеріалістичного господарсько-технічного мислення, в основі якого — ті ж «гроші» і самовпевненість самодостатнього людського розуму. Сьогодні головною парадигмою сучасної цивілізації є примат економічного початку, в основі якого — ті ж самі «гроші».

Найтрагічнішим є те, що ця парадигма однакова як на Заході, так і на Сході. І там і тут ставиться задача за допомогою технічного розвитку максимальним образом задовольнити економічні потреби визначеної, більшої або меншої, частини громадян власних країн. І навіть у суперечці між соціалізмом і капіталізмом, мова йшла тільки про способи здійснення цієї задачі.

На Заході перемогу одержав економічний позитивізм з егоїстичними вузько національними інтересами, що має тенденцію до перевтілення, за думкою німецького філософа Хесле, в економічний націонал-соціалізм. Причому, визнання західної моделі ринкового господарства як доміанти не виводить те чи інше суспільство з безвиході економічної парадигми. І, якщо ринкові відносини вважати центральною сферою загальної культури і сприймати це не тільки економічно, але і як зміну духовності — а це проглядається у всіх високорозвинених країнах, де головним Богом є гроші, — то проблеми нашого суспільства будуть тільки збільшуватися.

Доречі, і державне регулювання виробничих відносин здатне лише почасти корегувати, а не змінювати в корені стихійну суть самодостатньої ринкової системи як механізму координації соціально-економічних відносин суспільної формації.

Взагалі, якщо дотримуватися канонів класичної теорії, то «виробничі сили — це система суб'єктивних (людина) і матеріальних (засоби виробництва) елементів, що відтворюють активне відношення людей до природи, яке полягає у матеріальному і духовному освоєнні і розвитку її багатств (цінностей), в процесі чого відтворюються умови існування людини та виконується процес її розвитку» [1].

Але ж, початок XXI століття віддзеркалив нові соціально-гуманітарні трансформації, які вимагають нових підходів щодо визначення змісту і якості виробничих сил, які не тільки б окреслювали, але й обумовлювали б пріоритетні параметри глобального соціально-екологічного і духовного порядку сучасного світу та визначали б ті технологічні зрушення, що формували б підґрунтя подальшого економічного розвитку. Не має сумнівів, що ключова роль технологічного базису в процесі економічного зростання більшості країн світу є їх державним пріоритетом структурних зрушень в економіці. В той же час, сфера впливу наукоємних технологій обмежується не тільки системою економічних відносин, але й такими соціально-суспільними важелями як ВВП, об'єм промислового виробництва, зайнятість населення (величина безробіття), продуктивність праці та надійність і довговічність технологічного обладнання, а також змістом суспільної формації, яка, в свою чергу, формується і існує під впливом саме технологічних новацій.

Не має сумнівів, що саме технологічна база суспільства визначає темпи економічного зростання більшості країн світу — як тих, що вважаються провідними, більш розвиненими, так і тих, що тільки на початку великих

зрушень. Саме у сьогоднішні, за такого підходу, з'явилася нова концепція, яка дістала назву «технологічного способу виробництва» як динамічної системи технологічних відносин. Вважається, що виробничі відносини у сьогоднішні, завдяки оптимізації внутрішніх виробничих процесів, трансформувалися у систему технологічних відносин, за яких характер внутрішнього їх змісту визначається характером операції чи переходу у технологічному процесі. Саме завдяки послідовним змінам у технологічному способі виробництва, визначається характер технологічного розвитку, їх впливу на структурні зрушення в економіці взагалі, завдяки чому одна система технологічних відносин на основі діалектики внутрішніх процесів переходить в іншу. Відбувається природна трансформація всієї соціально-суспільної формації.

Ключова роль технологічного фактору в процесі економічного зростання більшості країн світу сучасності матеріалізується через систему державних технологічних пріоритетів, які формують і поновлюють технологічну базу суспільства та трансформують систему технологічних відносин, що, в свою чергу, визначають характер та стратегію соціально-економічного зростання суспільства тої чи іншої формації.

Визначаючи багатовекторність науково-дослідних і проектних розробок у сфері поновлення технологічної бази, слід відзначити, що найменш дослідженими залишаються питання їх економічної суті, визначення їх цінності та інтелектуальної власності як елементу національного багатства країни, як характеру технологічних відносин і у сфері виробничих сил, і у сфері виробничих відносин.

Виробничі відносини сьогоднішнього — це сукупність технологічних, технічних та економічних відносин між членами суспільної формації, що формуються в процесі виробництва, в залежності від його характеру і рівня та відносин власності, обумовлюючи технологічну базу та соціально-економічну структуру суспільства. Це відносини, які слід розглядати не тільки як взаємодії між людьми, що являються головним ланцюгом, точніше, механізмом, відносин у соціально-економічній системі, але й як відповідні взаємодії між суспільною формацією і Природою. Матеріалізація цих взаємодій формує нову концепцію технологічної бази суспільства, її виробничі сили, та надає динамічності розвитку інтелектуальної потенціалу, що, в свою чергу, визначає характер технологічної основи виробництва шляхом послідовної реалізації знань та зміни виробничих відносин. В результаті чого, саме зміни в технологічній базі суспільства мотивують зміни в соціально-економічній системі тої чи іншої суспільної формації, що базується на підґрунті технологічного способу виробництва як динамічної системи технологічних відносин.

Таким чином, ми отримуємо можливість проектування концепції регулюючих параметрів розвитку моделей соціально-політичних і соціально-економічних систем, що можуть в одночасі врахувати виробничий потенціал суспільства і виробничі відносини людей, технологічну базу і соціально-політичні та соціально-економічні підґрунтя, екологічні суб'єктивні і суб'єктивні фактори розбудови соціально-суспільної формації, невід'ємною часткою якого являється моральний та духовний імператив. При цьому поступальний розвиток соціо-суспільної формації тої чи іншої цивілізації є основною соціально-економічною закономірністю

соціо-культурної динаміки розвитку. Це говорить про те, що такий вид складних саморозвиваючих систем не можна розглядати з відривом від інших, навіть, на перший погляд, малозначущих факторів, зовнішнього впливу чи індивідуальних підходів.

Науково-технічна революція сучасності пропонує шлях до громадянського природного суспільства та суспільного виробництва у технологічному відношенні незрівнянно більш складному, ніж минуле чи, навіть, сучасне у найбільш розвинених країнах. Непомірно зростають вимоги до професійної компетентності і соціальної відповідальності не тільки тих, хто працює в тій чи іншій сфері виробництва, обслуговування, соціо-культурної, освітньої чи охорони здоров'я, але всіх до одного членів суспільства, навіть дітей і немовлят, як складових загального інтелектуального і соціокультурного потенціалу суспільної формації. А обмін виробничою, соціальною і економічною інформацією, виходячи з сукупності технологічної бази, стає все більш глибоким, значущим та багатогранним. Щоб успішно функціонувати, така складна соціально-економічна саморозвиваюча суспільна система має потребу в універсальному багатогранно підготовленому робітникові чи службовці, володіючому знаннями у своїй професії та науковим світопізнанням.

Намагання людини пізнати та зрозуміти закони, за якими регулюється її життя, ніколи не зупинялися. Але, все ж таки, «істина» знаходилася за маревом, що покривало таємницею вищі наміри від усвідомлення матеріального людиною. Тож, усвідомити «істину» здатні лише ті, що мають здібності керувати своєю свідомістю та пізнати свій внутрішній світ, а не блукати у зовнішньому.

У неусвідомленні матеріальних відчуттів людини і знаходиться «ключ» до розкриття закуліси істини. То хіба можна сумніватися у тому, що той, хто говорить, нічого не зрозумів від пізнаного, а той, хто щось пізнав, не говорить. Пізнане і усвідомлене ще не сформульоване, бо воно не має ще наукового обґрунтування, не матеріалізоване в планах, що наповнюють сенсом всі матеріальні слова і символи.

Але символи — це лише «ключ» до завіси, за якою знаходиться істина. Як правило, завіса так і залишається невідкритою, тому що все, що знаходиться поза нею, залишається непоміченим.

Тож, якщо ми спроможні усвідомити, що усі «ключі», усі матеріальні символи — це лише проява, уявлення, це лише додаток до великого «першого і фундаментального закону» природи і істини, ми зуміємо відтворити яву, яка дозволить нам проникнути за завісу.

Автентичний учень прочитає і між рядками і оволодіє мудрістю. Тому, у кому живе світло, відповідь мудрості, що занована в словах і скрижалях.

А слова і скрижалі нетлінні, незнищенні, бо вони наділені високоенергетичною субстанцією стійкості до будь-яких природних впливів матеріального світу. Іншими словами, їх «атомна структура» зафіксована і не підвласна ніяким змінам. У цьому відношенні, вони порушують матеріальний «закон іонізації». Але вони відповідають тональності хвиль мозку, виокремлюючи відповідну ментальну вібрацію у читача, здатного логічно мислити, матеріалізуючи, таким чином, закодовану інформацію. Системність інформації у словах і скрижалях, як мудрість у вигляді опанованої інформації, вміщує у собі, як основу, надбання минулих цивілізацій.

Мудрість же як масив опанованої інформації про стан минулого примножується у читача, який читає з відкритими очима і світлим серцем, у сотні разів. Читайте — вірте чи не вірте, але читайте. І вібрації вашого мозку відлунням пройдуть у вашій душі.

У цьому суть і сутність Вселенської Гармонії.

На підґрунті власного досвіду, ми розуміємо, що красиві слова не нагодують, красивими словами «ситий не будеш» і здивувати когось красивими словами майже неможливо.

То що ж ми маємо: живемо як живемо, як усі навкруги. Тобто, живемо «за течією», з надією, що нам поталанить більше. А якщо ні — то така вже наша доля. І при цьому кожен вважає себе розсудливою людиною із здоровим розумом.

Але вважатись на те, що все обумовиться саме по собі, є не гідним людини із здоровим глуздом. Тож, треба здобувати здоровий глузд як рівень, який обособлює в собі цілий набір компетенцій, що мотивують здатність людини працювати успішно в різних умовах повсякденного життя, забезпечуючи собі свободу вибору рівня і якості життя.

Отже, щоб жити красиво, слід учитися не красиво говорити, а набувати цілого ряду компетенцій як мотивованих здібностей до виконань цілої низки відповідних видів діяльності. Тільки відповідна праця відтворює красиве і якісне життя. Тож, давайте, будемо вчитися жити красиво.

Сьогодення визнає, що інноваційна діяльність у галузі удосконалення технологічної бази для складних саморозвиваючих соціально-економічних систем є одним із стратегічних факторів розвитку, основним чинником стратегії як держави в цілому, так і окремих підприємств різного підпорядкування і форм власності. В основі занепаду і зростання національної економіки лежать не економічні показники і соціальні фактори — вони є похідними, — а техніко-технологічний потенціал виробничих сил [6]. Ось чому головним фактором функціонування складних соціально-економічних саморозвиваючих систем є не статична конкуренція між суб'єктами виробництва чи країнами, а потенціал виробничих відносин через конкуренцію з боку нових виробів чи послуг, що базуються на нових технологіях як результату творчого використання сукупного потенціалу суспільства, галузі, підприємства, фірми. Саме інноваційна діяльність через удосконалення, виготовлення, впровадження та використання прогресивного обладнання на підприємствах створює необхідні умови процесам пошуку та розробки новітніх технологій, що, в свою чергу, трансформують виробничі відносини через системи організації виробництва та удосконалені методи управління ним. Таким чином, процеси безперервного та прискореного техніко-технологічного та організаційного оновлення суспільного виробництва через трансформацію виробничих сил є незворотними та мобілізуючими весь інтелектуальний потенціал у відтворенні виробничих відносин.

При цьому слід зазначити, що фізичне спрацювання технічних засобів виробництва відступає на задній план, у порівнянні з моральним старінням втілених в нього знань. На протязі декількох років використання, а іноді уже під час будівництва чи створення підприємства, що має випускати це обладнання, старіють і тех-

ніка і технології. Процес охоплює не тільки уречевлені в технологічному обладнанні, у виробничих силах загалом, а й живі знання, носієм яких є творча ініціативна діяльність кожної людини, що не може не позначатися і на виробничих відносинах.

В безперервний цикл оновлення предметно-речових та суб'єктно-особових виробничих сил науково-технічна революція на кожному із своїх переходів трансформує і виробничі відносини. У сьогоднішній ж вона внесла безпрецедентну інверсію: уперше в історії соціально-економічного розвитку темпи зміни поколінь техніки (виробничі сили) стали стрімко випереджати темпи зміни поколінь працюючих (виробничі відносини), що не може не викликати диспропорції оновлення та розвитку. Тепер вже на протязі життя одного покоління людей, впродовж активної їх трудової діяльності, у передових галузях суспільного виробництва відбувається зміна декількох поколінь техніки, яка суттєво впливає на трансформацію виробничих сил. І цей процес змінює соціально-економічну сутність суспільства, трансформуючи, в свою чергу, і виробничі відносини. Опосередковані і, тим більш, віддалені у часі соціо-суспільні наслідки науково-технологічного розвитку не те, що широкою громадськістю, але й державними інституціями та більшістю науковців, у повній мірі, не усвідомлені. Між тим, проблеми суспільно-економічного реформування, як у нас в державі, так і за кордоном, потребують нагального усвідомлення та наукового пошуку. Результати наукових досліджень за останні 5–6 років підтверджують, що, не розібравшись в питаннях теорії, не внівши прозорості в поняття економіки, технологічної організації виробництва та управління ним, неможливо розв'язати питання практики удосконалення взаємодії виробничих сил і виробничих відносин [5].

Розглядаючи історико-графічні цикли розвитку суспільства людей, не можливо не помітити, що так, як промислова революція не породила первопочаткові уречевлені засоби виробництва «з нічого» (за умови відсутності зразків), так і науково-технічна революція не створила виробничу силу знань на пустім місці. Але ж, обидві ці, технологічні за своєю суттю, революції послідовно, крок за кроком трансформували існуючі, як і попередньо необхідні умови виробництва в його відносно самостійні і визначальні фактори: перша перевтілила ручні інструменти в машини, а первинне ремесло в промислову індустрію; друга, разом з емпіричним знанням і збагаченим досвідом, трансформувала в індивідуальну творчу економічну діяльність системне використання потенціалу інтелекту, без якого практично не можливо ідентифікувати виробничі сили і виробничі відносини. Головним же наслідком цих двох революцій являється те, що вони не тільки передбачили можливості, але й підготували підґрунття для третього переходу — до інтелектуальної революції, сутність якої полягає в використанні першооснови суспільного розвитку — сукупного інтелектуального потенціалу. Такий підхід формує базис нового напрямку філософської думки — філософію соціально-економічних відносин в умовах нестабільності і непередбачуваності динаміки суспільного розвитку. Якщо найбільш опосередковано давати оцінку досягненням у цьому напрямку, то слід розглядати цей підхід з позицій теорії складних саморозвиваючих соціально-

економічних систем [4]. Для таких систем притаманним є поняття стану, коли система, її стан обґрунтовується у визначений термін часу й обумовленому просторі. Динаміка таких систем проявляється у зміні її стану внаслідок впливу зовнішнього середовища та властивостей внутрішнього стану у визначений термін. А основними засобами виробництва являються не трудові, матеріальні і фінансові ресурси, а інтелектуальний потенціал людей, їх мозок, який визнано дивовижним, непередбачуваним і неосяжним механізмом суспільного розвитку.

Принципово важливі відмінні властивості функціональних процесів самоорганізуючих систем полягають у тому, що, на тлі одноманітного збільшення чи зменшення параметрів системи, можливі раптові неочікувані зміни її стану. Система зазнає впливу процесів біфуркації, а це вже притаманне катастрофі, що обумовлено нелінійними зв'язками між елементами і процесами.

Звичайно, для відкритих систем з нелінійними зворотними зв'язками подібний, по суті, катастрофічний стан, як правило, значно складніший, ніж звичайний процес біфуркації з дійсно катастрофічними наслідками. Опісля проходження стану біфуркації, подальша еволюція системи перестає бути однозначною: вона функціонує по одному із значно відмінному альтернативному сценарію. Поведінка такої системи після проходження кордону катастрофи стає парадоксальною, немов би роздвоєною. Причому, в діяльності цих напрямків фундаментальну роль починають набувати випадковості, другосортні фактори, з енергією, подвоєною керуючою інституцією, її людським потенціалом інтелекту [3]. Саме в такому стані знаходиться наша держава, як велика саморозвиваюча соціально-суспільна система, де головну роль відіграють другорядні впливові політичні процеси — партій і окремих політиків. І нічого «гріха потайки тримати», вони сьогодні відіграють головну роль і справляють вирішальний вплив на перехід системи на той чи інший еволюційний, як правило, підроблений, фальшивий сценарій. І відбувається це тільки тому, що в царині критичної точки цим другорядним, надуманим процесам ніщо і ніхто не заважає, а соціально-економічна, політична, культурна система втратила стійкість, вийшла із режиму самоуправління.

У повсякденному житті люди все частіше і частіше зіштовхуються з ситуаціями, які потребують від нас все нового рівня пізнання можливого та усвідомлення необхідного для прийняття кваліфікованих, оптимально ефективних управлінських рішень, від яких залежить гідний вихід із тої чи іншої ситуації. Досвід пізнання можливого та рівень усвідомлення необхідного неможливо визначити кількісними показниками — це більш біоенегоеінформаційна субстанція, яка нас огортає, нами керує, нас удосконалює, заставляє жити в любых умовах, доки функціонує програмний комплекс кожного із нас — мозок.

Вивчаючи досвід минулих століть, ми усвідомлено розуміємо, що благополучне існування кожної країни, її розвиток, а також розвиток тої чи іншої соціально-суспільної формації історично формувалася на рівні використання природних, трудових і матеріальних ресурсів у сукупному інтелектуальному потенціалі цих країн. Прогнозуючи майбутнє, ми все частіше переконаємось, що ці ресурси з кожним кроком вперед втрачають своє значення.

Зростає лише сукупний інтелектуальний потенціал суспільства, плюс рівень сукупних знань соціально-сус-

пільної формації. У сьогоднішній не тільки високорозвинені країни, але й ті, що намагаються ними стати, все більш і більш конкурують не якістю товарної продукції, яка теж має достойне значення, а рівнем сукупних знань суспільства. І саме це стає новим «полем суперечки» як для країн, так і для їх суб'єктів виробництва.

З боєм і жалем в душі, високоінтелектуальні вчені України намагаються осмислити те, що не піддається усвідомленню: маючи багаті природні ресурси, золоті руки працюючих, найбагатші можливості великих інвестицій в розвиток — і бути державою «третього світу», і все це тільки через те, що державою керують низькоінтелектуальні безграмотні себелюби — люди, які ніяк не можуть усвідомити, що вирішальним фактором виживання, стабілізації і розвитку є першокласні виробничі сили на основі новітніх технологій та високо впорядковані виробничі відносини на основі інтелектуального потенціалу і духовності — це наші творчі люди та їх рівень знань.

Для України все залежить лише від вміння направляти в необхідне річище роботу умів — того самого дивовижного і неосяжного механізму, який може швидко і надійно розробляти та запускати у виробництво нові і нові першокласні моделі і виробничих сил, і виробничих відносин, які здатні забезпечити не рух, а стрімкий політ у майбутнє.

Розробляючи на цій підставі соціосинергетичні моделі, у повній відповідності матеріалістичному розумінні історії, ми, водночас, отримуємо можливість враховувати достатньо повну сукупність факторів, роль кожного з яких на тім чи іншим відрізку історичного буття може бути різною, в залежності від конкретних умов. Але в повній сукупності стратегічного бачення вони дозволяють проектувати динамічні моделі соціо-культурного і економічного розвитку. Відтворюючи складний синтез процесів, ми отримуємо можливість реалізації саморозвитку соціально-суспільної системи у повній відповідності філософії розвитку С. Н. Булгакова, згідно з його «Філософією хозяйства» [2]: «... зробити справжнім центром еволюційних моделей безпосередньо саму людину, з її творчою самотутньою індивідуальністю».

Отже, потрібна методологія, яка дозволяла б програмувати найбільш ефективні сценарії соціо-культурного розвитку, головним критерієм оцінки яких був би інтелектуальний потенціал. Бо уже сьогодні у високорозвинених країнах сукупний інтелект суспільства складає основну частку національного валового продукту та виступає в ролі головної складової виробничих сил і виробничих відносин. І саме через це проблема створення умов і конкретних механізмів оперативного перевтілення сукупного інтелектуального механізму в інтелектуальний капітал як фундаментальної основи розвитку суспільства є надзвичайно актуальною, пріоритетного значення державною інноваційною соціо-суспільною задачею. Причому, мається на думці не створення якоїсь інституції управління, а національна ідея всезагальної інноваційності, як «образ думки», який стосується кожного і усіх, інноваційність всього і скрізь на основі уявлення, натхнення, неповторності, творчої ініціативи, інноваційність на основі сукупного інтелектуального потенціалу як технологічної бази зростання та відтворення самого сукупного інтелектуального потенціалу суспільства, його виробничих сил, як техноло-

гічної бази виробничих відносин на основі духовності та толерантності. Це означає, що інноваційність повинна бути у більшості аспектів діяльності і не тільки кожного індивідуума, а і всього підприємства, організації, фірми.

Тож, якщо ми маємо намір зрівнятися з високорозвиненими країнами у їх розвитку і обійти їх, ми повинні переглянути своє відношення і до організації виробничих сил, і до управління виробничими відносинами, і до координації темпів зростання і розвитку. Для цього нам необхідна інноваційність на всіх рівнях, слід переглянути усі аспекти нашої діяльності: нашу місію, нашу стратегію, темпи використання, як запозиченого, так і накопиченого власного досвіду, шляхи найбільш раціональної і ефективної роботи. Змістом усього цього є переосмислення того, що і як ми робимо, моделювання нових підходів до нашого життя, створення умов конкурентних переваг, як у виробничих силах, так, ще більше, у виробничих відносинах. Тим більше, що досвід у цьому напрямку у нас є власний.

Необхідно відмітити, що революційні перевтілення соціально-суспільних систем в період їх розвитку виникають періодично на протязі тисячоліть: і коли появлялись електрострум та двигун внутрішнього згорання, і коли появлялись телеграф, радіо, телефон та телевізор, і коли з'явились оргтехніка, комп'ютер та інформаційні технології, і в періоди розвитку ринкових відносин і т. п. І кожен раз суспільство піддавалось серйозним змінам в організації виробничих сил та в системах оперативного управління виробничими відносинами. Причому, організаційна структура виробничих сил завжди розглядалася у якості пасивної статистичної характеристики внутрішнього наповнення системи організації суспільства, що формувалася в період століть його розвитку. При цьому процеси реструктуризації пов'язувались з реформуванням технологічної бази, впровадженням нових організаційних, інформаційних та управлінських технологій, що суттєво позначалося і на внутрішньому укладі суспільства, на його місці у зовнішньому середовищі, на його зв'язках із зовнішнім середовищем.

Ось тут треба відмітити, що будь-яка організація як соціально-суспільна система, а також організація як технологія, як процеси, має суттєво неоднорідну внутрішню структуру за складом суб'єктів і технологій їх діяльності. Ось чому, однією із основних умов існування, функціонування і розвитку будь-якої організації є наявність загальної цілі її суб'єктів та кожного індивіда цих суб'єктів. Причому, цілі поділяються на дві категорії: організаційні — формальні — і автономні — неформальні (непередбачувані і невизначені). Організаційні цілі саморозвиваючих систем чітко структуровані і проектуються на основі місії організації як суспільно-соціальної системи, яка, в свою чергу, трансформується в конкретні цілі суб'єктів системи. І, таким чином, формується розгалужена система цілей: від більш загальних і довгострокових цілей, на верхньому рівні, до більш конкретних і короткострокових — на нижньому. А якщо на базі всієї сукупності цілей, як формальних, так і неформальних, спроектувати багатомірну модель, або поле цілей, де цілі будуть представлені у вигляді векторної форми, то однорідність, односпрямованість, чи неоднорідність, різноспрямованість, загальної картини може говорити про ступінь конфліктності структури організації.

Аналізуючи функціонуючі соціосистеми, доцільно зробити висновок, що, по-перше, існує поле цілей, на яке

потрапляють і реалізуються, як організаційні, так і автономні цілі; по-друге, організаційні цілі піддаються формалізації і проєктуються у вигляді організаційної технології, а автономні цілі, як правило, є самодостатніми (непередбачуваними і невизначеними), і реалізація їх залежить тільки від інтелектуального рівня. Отже, у разі відсутності сильної системи підтримки формальних цілей системного управління, вільний простір поля цілей заповнюється автономними цілями. Що і відбулося в соціосистемі нашої держави.

Слід підкреслити, що, завдяки спрощеній організаційній структурі, коли ціллю є задоволення потреб більш низького рівня — особистих, а не суспільних, — автономні цілі легше реалізуються, скоріше впроваджуються, але менш ефективні і від них складніше позбавитися, а тому вони виводять організацію на хибний шлях, де система втрачає управляємість.

Таким чином, за відсутності структурування саморозвиваючих складних соціосистем, маємо: по-перше, превалювання автономних цілей над організаційними, що перенацілює увагу з зовнішніх факторів на внутрішні взаємовідносини — система стає менш врівноваженою і менш здатною до реагування на зміни зовнішнього середовища, збільшується вірогідність прийняття не тільки неефективних, а й невірних рішень; по-друге, превалювання силових і переговорних відносин збільшує конфліктність, як окремих індивідів, так і суб'єктів управління, управлінських інституцій і, як наслідок, понижує саму ефективність системи.

По мірі розвитку виробничих сил і виробничих відносин, підвищення життєвого рівня, формування різноманітних потреб людей і переходу їх до внутрішніх цінностей установок, саморозвиваючі системи мутували, змінювали усталені форми організації та удосконалювали свою внутрішню структуру. У цьому відношенні, слід підкреслити найхарактерніші фактори, що відображали внутрішній характер саморозвитку:

- провідну роль у такому творенні відіграють робітники інтелектуальної сфери, їх сукупний інтелектуальний потенціал; від них у більшій мірі залежить успіх, ніж від власників виробничих сил; вони володіють значно більшою свободою, ніж традиційно найманий персонал; вони, як правило, віддають перевагу праці не на фірму, підприємство чи організацію, а разом з нею, працювати як колеги, а не підлегли;

- виробнича діяльність суб'єктів соціосистеми перестає бути сукупністю технологічних операцій та окремих технологічних переходів, перевтілюючись в єдиний виробничий процес, в основі якого — інтелектуальний потенціал кожного і всіх; як результат, вирішальні позиції займають спеціалісти з високим інтелектуальним потенціалом, які володіють найбільш повною та адекватною інформацією щодо плину цього єдиного процесу;

- найважливішим елементом, що визначає єдність суспільства, організації, підприємства, фірми, стає не проста матеріальна залежність індивідів, а моральна єдність на основі духовності, яка забезпечується станом взаємної довіри.

Тож, з часом, суспільна формація, як і будь-яка складна соціально-економічна саморозвиваюча система, проходить через сутнісну трансформацію, що обумовлюється різким зростанням сукупного інтелектуального потенціалу в забезпеченні її діяльності, внаслідок чого традиційні фактори

власності на засоби виробництва втрачають своє основополагаюче значення, віддаючи пріоритети інтелектуальному потенціалу. За такого підходу, належну оцінку слід надати реальному місцю в економіці розвинених країн високотехнологічним компаніям, для яких технологічний прогрес, завдяки пониженню вартості технологій, підірвав їх позиції. Це призвело до того, що все більше і більше висококваліфікованих спеціалістів знаходять можливість втілення своїх здібностей у невеликих фірмах, що відрізняються високою мірою свободи індивідуальної діяльності, альтернативно традиційному усвідомленню економічної ефективності. Все це приводить до широкого розповсюдження структур малого та середнього бізнесу, які можуть бути організовані з мінімальними інвестиціями і основним надбанням яких є інтелектуальний потенціал та природні здібності їх засновників. Розвиток малого та середнього бізнесу потребує не поєднання основних виробничих сил, а зміни моделі виробничих відносин на основі партнерства творчих індивідуальностей, цілі яких набувають більш неекономічного характеру, а самі вони стають не стільки елементами суспільства, скільки групи. Саме ці утворення організують індивідуальну творчу економічну діяльність не на основі директив чи наказів, не на основі рішень більшості чи навіть консенсусів, а на підґрунті внутрішнього ініціативного погодження цілей та намірів індивідів. Уперше мотиви діяльності виявляються вище, ніж стимули. Це організація діяльності на основі єдності світогляду і духовності кожного, на основі використання інтелектуального потенціалу кожного і всіх у сукупності.

Озираючись назад, не має значення як глибоко, віртуально ми побачимо, що благополуччя тієї або іншої соціально-економічної формації історично будувалося на умілому використанні природних, фінансових і трудових ресурсів. Маючи намір заглянути вперед, можна, швидше за все, побачити, що ці чинники вже не так багато означають. Швидше за все, вони перестали бути рушійною силою — нині не можна добитися процвітання тільки за рахунок природних багатств або бути багатим, наростивши банківський капітал. Не можна бути процвітаючою країною і за рахунок збільшення щільності народонаселення. І цьому достатньо прикладів.

Так в чому ж суть знецінення історично підтверджуваних цінностей? Перш за все, чим були або є ці три кити, на яких розвивалася людська земна цивілізація?

Природні ресурси — це компоненти природи, що використовуються людиною. Принаймні, так визначає Великий енциклопедичний словник [1]. Сьогодні справа така, що величезні природні ресурси, які залучаються до сучасної людської діяльності, досягли таких розмірів, що це не просто загострило проблеми їх раціонального використання, але і поставило людство на грань виживання в глобальному масштабі. Про це вже багато сказано, написано, але не знайдено шляхів порятунку або ухвалення кардинальних рішень.

Фінансові ресурси — це створені людиною ресурси у вигляді капіталу, грошових знаків, що використовуються для виробництва товарів і послуг і приносить дохід. На рівні промислових підприємств капітал, фінансові ресурси, — це вся сума матеріальних цінностей, речей, і грошових коштів, що використовуються у виробництві [1]. У банківській сфері — це вартість, в грошовому виразі, що приносить додаткову вартість. Образно кажучи, фінансо-

ві ресурси в банківській системі — це гроші «в нікуди». Ось чому кризові явища сьогодення стосуються не суспільства, соціальної формації, а банківської системи, яка баче своє спасіння тільки в пограбуванні інших.

Залишається третій «стовп» — трудові ресурси. На цьому виді ресурсів варто зупинитися детальніше. Трудові ресурси — це «поняття вітчизняної економічної науки, близьке по значенню до економічно активного населення, що враховує працездатне населення, яке володіє необхідним фізичним розвитком, знаннями і практичним досвідом для роботи в народному господарстві» [1].

Історія знає багато прикладів боротьби за те, щоб ми повірили, що всі три види ресурсів і всі багатства суспільства належать народу, і що робочі повинні володіти засобами виробництва. Сьогодні це визнано всіма і у всьому світі. Найімовірніше, що це було завжди. Завжди робочі володіли ними, просто ми, люди, не розуміли цього. Не розуміли, що не тільки і не стільки треба застосовувати мускульну силу, фізичну працю, щоб отримати додаткову вартість. У сучасних умовах, в компаніях і на фірмах розвинених країн від 70 % до 85 % всього, що робиться людьми, робиться з використанням своїх мізків, тобто, за допомогою їх інтелекту. Світова наукова еліта стверджує, що основним засобом став людський мозок [6].

Всім відома історична фраза Генрі Форда: «Дивно, але як тільки мені потрібна пара робочих рук, я отримую усього робочого на додачу». Звичайно, Генрі Форд був не правий, він отримував не фізичне тіло, а біоенергоінформаційну систему з дивовижним і незбагненим механізмом управління — людським мозком. Час показав, що ідеально влаштований і абсолютно індивідуальний людський мозок значно перевершує традиційні засоби виробництва — сировину, робочу, фізичну, силу і грошові накопичення. Бо завдяки цій сірій речовині, люди можуть бути винахідливими, вони можуть висувати нові ідеї, ставити нові цілі і розробляти шляхи їх досягнення, міняти правила виробничих і міжособових відносин. Люди можуть бути емоційними і розсудливими, а їх дії зваженими і ефективними. Сьогодні вирішальний чинник — сама людина, її знання і уміння, придбаний досвід і природні навички. І успіх бізнесу, ефективність підприємницької діяльності, результати людських відносин залежать від здібностей, знань і уміння направляти в потрібне русло безальтернативну роботу розумів. Ось чому і природні ресурси, і накопичений капітал, і фізична праця — робоча сила, в історичному визначенні, — втрачають свою значущість. Ось чому все частіше і частіше з вуст державних діячів високорозвинутих країн ми чуємо слова «про війну знань». Ось чому, так звані, і «сімка», і «вісімка» високорозвинутих країн останніми роками так багато уваги приділяє питанням формування єдиного освітнього і наукового простору, створення умов, сприяючих притоці високоінтелектуальних молодих людей і мізків. Курс спрямовано не на перевагу в силі і техніці, а на перевагу в рівні сукупного інтелектуального потенціалу держави.

В даний час багато учених, філософів і соціологів говорять і пишуть про необхідність подальших корінних реформ і різного роду удосконалень у сфері освіти, виховання і підвищення загального соціально-культурного рівня, про невідповідність останніх вимогам природного розвитку і надмірну технологізацію нашого життя. При цьому мальована багатьма дослідниками

картина глобалізуючого миру, з надуманою, так званою, постіндустріалізацією, містить в собі необдуману копіюваний західний зразок, що свідомо відводить громадянську думку від належного обліку реальних фактів непередбачуваної дійсності, що динамічно змінюється.

Утішно лише те, що, у міру того, як початок корінних реформ українського суспільства все більш йде в минуле, вони з сфер політичних дискусій і боротьби суспільних течій перемищуються в сферу наукового дослідження. Це вселяє надію отримати результати аналізу, як взаємозв'язків і взаємного впливу природних соціально-економічних процесів усередині нашого суспільства, так і непрогнозованих, в соціальному плані, впливів навколишнього середовища.

Із самого початку трансформація багатоукладної соціально-економічної системи суспільного облаштування нашого суспільства стратегічно мислилася як багатогранна мегакомплексна надзадача — подальше підвищення добробуту населення, поліпшення умов його матеріального і духовного життя, розвиток соціально-культурного потенціалу. Один до одного — завдання попередньої суспільної формації.

Рішення цих задач обумовлювалось, в першу чергу, двома групами чисто соціально-економічних проблем: з одного боку, різкою динамізацією, у напрямку соціалізації, зростання продуктивних сил, а з іншої — вдосконаленням господарського механізму у напрямку стабілізації економіки. Що стосується першого, то акцент був зроблений на проведення глибокої структурної перебудови промислового комплексу у напрямку конверсії військового виробництва. Проте, для проведення скільки-небудь осмисленої соціальної політики в умовах глобалізації світової економіки необхідно було забезпечити, як мінімум, 4 % зростання національного доходу. А якщо врахувати, що можливостей зростання за рахунок залучення нових матеріальних, фінансових і людських ресурсів також практично не було, то і отримали те, що отримали, — повний розвал промислового комплексу, падіння агропромкомплексу і, природно, не зростання національного доходу, а його негативні характеристики.

Та все ж, принциповою особливістю кінця XX сторіччя стала зміна техніко-технологічного підходу в розвитку суспільства соціально-економічним. Мабуть вперше в офіційній риторичі, мова зайшла про активізацію людського чинника, підвищення життєвого рівня населення і його духовності як умов трансформації всієї системи суспільних відносин. Економістам, соціологам і політологам, навіть філософам, бо така постановка зачіпала ментальний рівень народу, треба було ретельніше розібратися з цими установками, наповнити їх конкретним змістом. І на практиці, саме дані проблеми, а зовсім не питання структурних перетворень народно-господарського комплексу встали в центрі економічних дискусій і економічної боротьби.

Були навіть концептуально обгрунтовані нові підходи:

- по-перше, необхідність додання динамізму розвитку продуктивних сил шляхом зосередження інвестиційних ресурсів в пріоритетних секторах економіки;
- по-друге, здійснення трансформації виробничих відносин, зміна суспільно-економічної структури соціальної системи;

- по-третє, необхідність гуманізації системи суспільних відносин, подолання однобокого технократичного підходу до рішення соціально-економічних задач;
- по-четверте, мотивація важливості підвищення добробуту і задоволення зростаючих потреб людей;
- по-п'яте, проведення курсу традиційних представлень трансформації економічної суті суспільної формації;
- по-шосте, загострення полеміки про сутність нетрудових доходів і ролі держави в їх елімінуванні;
- по-сьоме, необхідність використання товарно-грошових відносин як важливого стимулюючого важеля розвитку продуктивних сил.

Можна ще стільки ж привести концептуально обґрунтованих підходів, проте, всі вони носили вельми обережний характер і обов'язково супроводжувались обмовками про змінну природу, як вартісних механізмів, так і виробничих відносин, і неприпустимість сталих товарно-грошових відносин.

Чи було це сенсаційною стратегією? Звичайно, було. Бо і для зарубіжних державних діячів і політологів, і для вітчизняних економістів і соціологів такий поворот в системі суспільних відносин з'явився повною несподіванкою. Інша справа — як надалі розвивалися події і які принципи були узяті в основу цієї стратегії.

Як і сьогодні, так і 10–12 років тому, мовилося і про необхідність вдосконалення системи розподілу по праці, що проявилось в ранній, але поверхневій децентралізації розподільних механізмів, при одночасному різкому посиленні спроб державного втручання в «оцінку справедливості розподілу», і про сутність нетрудових доходів і ролі держави в їх елімінуванні, і про те, що відхилення від існуючих принципів розподілу і господарювання можуть породити і породжують такі негативні явища, як трудова і соціальна пасивність, дармоїдство, моральний нігілізм, приховані форми перерозподілу доходів і благ, при цьому неодмінно присутні посилення на необхідність використання товарно-грошових відносин як важливого стимулюючого важеля розвитку продуктивних сил і виробничих відносин.

І все ж таки, подібні розмови велися і ведуться вельми обережно і обов'язково супроводжуються підтекстом природності вартісних механізмів і неприпустимості при використанні товарно-грошових відносин приниження ролі планового початку.

Але суть проблеми — не в цьому. І навіть не в тому, що і в період економічної реформи 1965 року, і під час так званої «перебудови» 1985 року, і під час спроби виходу з кризової ситуації 1995 року базою для подальшого опрацювання теоретичних основ соціально-економічної трансформації суспільної формації була вибрана «теорія господарського механізму», яка була і до теперішнього часу представляє особливий розділ політекономії, що стала з часом одним з найдинамічнішим напрямом радянської економічної науки, яким керуються і маститі учені, і автори дисертаційних робіт, і, природно, державні інституції [5].

Суть проблеми — в тому, що для економістів, які виростили на хвилі широких і відвертих дискусій тих років, подальші роки не стали часом наукового відробітку аргументів і механізмів здійснення майбутніх господарських перетворень. Через це і сенсаційність ухвалюваних рішень, і подальші спроби перетворень і реформування економічної

системи не були науково підготовленими і кожного разу «захлиналися» в своїй безпорадності. А політизування суспільної формації, у тому числі і економічної науки, привело до того, що незабаром була знайдена ідеологічна ніша і всі питання трансформації економічної системи були віддані на відкуп ідеологізованій ортодоксальній політекономії. Природно, це привело до загальної думки про необхідність «глибокого вдосконалення господарського механізму». І стали розглядати останній як самостійний об'єкт дослідження, який можна аналізувати і реформувати, решта всіх проблем основ соціально-економічної трансформації суспільної формації залишилася поза увагою учених. Логіка такого концептуального підходу дає деяку свободу аналізу і ухваленню стратегічних рішень, але і накладає жорсткі і потенційно вельми небезпечні обмеження, які неминуче повинні позначитися в майбутньому.

Таким чином, хочемо ми цього чи ні, відбулося явне зрушення у напрямку посилення популістської складової при розробці і здійсненні економічної політики. І перш за все, у формуванні і функціонуванні інститутів влади і того ж механізму управління соціально-економічною складовою. Суспільно-громадська формація увійшла до стану, коли її вище керівництво, інститути державної влади не можуть ухвалювати оптимальні економічно ефективні рішення. Стало модним ухвалювати сенсаційні рішення, що йдуть явно в розріз з настроями громадської думки, що незабаром повинно було і вже позначається на характері і ефективності управління економікою. Суспільство увійшло до стану з нерегульованістю розділення властей. При високій політичній активності населення, що уважно стежить за подіями у владі, і умінні знаходити вихід з будь-яких ситуаційних положень, уряд і інші інститути влади кожного разу виявляються заручниками популярності власних поточних, щоденних рішень, навіть якщо вони носять сенсаційний характер, не говорячи вже про сенсаційність їх декларацій і рішень стратегічного характеру.

Більш того, природним чином трансформується і характер філософії популізму. Наприклад, рішення початку 90-х років XX сторіччя про демократизацію управління економікою були популістські сенсаційними, за своєю суттю. І природно, руйнівними по своїх наслідках. Але політики, що приймали їх, були упевнені в економічній ефективності подібних заходів, в їх життєвій необхідності і виправданості. До речі, такою «тріахою таїти», до такої думки відразу ж прилучилася і велика частина маститих учених економічної науки.

Проте, в другій половині 90-х років ситуація різко міняється. Настрої в суспільстві, розчарованому в своїх очікуваннях швидкого підйому добробуту, зумовили, природним чином, курс на експансію соціальних програм. При цьому відмітимо, що це все — в умовах бюджетного дефіциту. Але це ж вперше наблизило керівництво держави і ведучих учених до розуміння небезпеки таких сенсаційних стратегій.

А ситуація трансформувалася таким чином: усвідомивши після перших років створення нового соціально-економічного середовища небезпеку дестабілізації економічної системи держави, владні інститути вирішили прийняти заходи щодо обмеження дефіциту бюджету, вибравши для цього стандартний шлях скорочення доходів на соціально-культурні заходи, аж до невиконання «заробітної плати». Це не зачіпало інтереси ніяких впливових груп, структур, індивідів.

Саме такий ситуативний розвиток привів учених-економістів до дуже суттєвого питання, що стало одною з доміант подальшої політики, що істотно зачіпає і соціальну сферу, — в явному вигляді було сформовано завдання про соціальну ціну реформ, що проводилися. З економічної публіцистики про необхідність реформування господарського механізму воно було переведено в площину суспільно-громадську на офіційному рівні. Більш того, з вуст учених чітко прозвучала теза про неминучість хворобливого характеру будь-якої економічної реформи. Було акцентовано увагу на необхідність вироблення ясної програми реформ і, перш за все, швидкого рішення проблеми бюджетного дефіциту, лібералізації економічних постулатів і формування на цій основі конкурентного середовища для вітчизняних товаровиробників.

Але, мабуть, найсенсаційнішою стратегією, що дозволяє в концентрованому вигляді охарактеризувати як політико-економічні процеси 90-х років ХХ сторіччя, так і базис, на основі якого трансформуються ці процеси в перше десятиліття ХХІ століття, є усвідомлення нових явищ: формування загального конфліктного середовища і опис причин наростання конфліктів. Цей феномен, який захопив кількісно і якісно всі верстви населення, проник у всі сфери суспільного життя і відвів розуми і політиків і учених далеко від головного шляху соціально-економічного розвитку, що пізнаватиметься не роки, а десятиліття. Бо нормальний природний розум його усвідомити не в змозі.

Все більш ясним стає, що різні соціальні угруповання, що далеко не зводяться до традиційного для офіційної соціології ділення на робочий клас, колгоспне селянство і трудову інтелігенцію, мають далеко не однакові уявлення про перспективи політичного і економічного облаштування знов сформованого соціуму. Проблема, зрозуміло, не зводиться лише до прагнення окремих регіонів стати самостійними, повноправними державними утвореннями (Кримська автономія, Галіція, Донбас) або, тим більше, до особистих політичних амбіцій (Януковича, Тимошенко та ін.), хоча це властиво, повною мірою, і сьогодні. Набагато суттєвішим моментом було і принципово різне розуміння ними перспектив економічних і політичних реформ, майбутнього суспільного облаштування, яке повинне прийти на зміну старому. Всі ці процеси стали зовнішньою формою прояву глибокого конфлікту в сфері перерозподілу влади в умовах природної трансформації суспільної формації. З ліквідацією вертикалі влади, виникла ситуація інституційної невизначеності.

В результаті боротьби за владу дуже швидко мінялися вагові співвідношення важливості рішень, політичні чинники і аргументи зайняли домінуюче положення, тоді як міркування економічної доцільності відійшли на задній план. Економічні процеси стали заручниками політичних рішень, а економічна політика формується в результаті політичного протистояння. Сенсаційні стратегії набули віртуального характеру.

Так в чому ж суть і зміст сенсаційних стратегій?

Давайте, почнемо з того, що спробуємо визначити первинне і вторинне у виразі «сенсаційні стратегії». Що є «первинне»? Найприблизніше — це рушій, те, що примушує жити, рухатись, до чогось прагнути. Відтак, в нашому випадку, це стратегії. Що таке «стратегії»? Точного визначення поки що ніхто не дав, хоча підходів до цього

багато. Давайте, дамо своє визначення: стратегії — це майбутнє. Цілком пристойно. Але майбутнє можливо передбачити лише віртуально. І тільки!

У природі все влаштовано так, що або ви спостерігаєте, як щось відбувається, або визначаєте те, що відбувається. Так, у вас може при цьому виникнути спокуса розсортувати сприймане — пізнане — на деякі, на ваш погляд, вельми самостійні частини, поділити все на «чорне» і «біле». Але у природі все взаємозв'язано і взаємообумовлено. Еволюція не може мати рацію або не мати рації. Вона просто те, що вона є. Енергію природи можна використовувати для відтворення чогось, але тільки не її самої. Це людині не посилено. Енергія природи просто є! Мобільний зв'язок можна використовувати для переговорів і для ділового або іншого листування. Мобільний зв'язок просто є. А майбутнього не існує. Це лише наше віртуальне уявлення на основі усвідомлення нами пізнаного. Майбутнє — детерміноване у просторі та часі наше минуле. Воно не може бути хорошим або поганим. Воно може бути таким, яким ми його створимо!

Майбутнє, скоріше, складається із множини питань, на які все менше і менше стандартних відповідей. Єдина теорія не дає на них відповідей. Миром править різноманіття процесів. І скоріше, питання, їх різноманіття, а не відповіді визначають майбутнє. Звідси висновок: на шляху в майбутнє не варто сподіватися на різноманіття розроблених технологій — вони — минуле. Все, що вони можуть нам дати — це відповіді на наші питання. Якщо ви здатні ставити своєчасні і потрібні питання, питання унікальні, і ставити такі питання швидше за інших — ваше майбутнє гарантоване. Але знайте, що через мить вам доведеться подумати про нове питання, в ім'я стабільності вашого майбутнього. А потім про наступне, бо природний життєвий цикл складається з пізнання можливого, усвідомлення пізнаного і наукового обґрунтування усвідомленого.

Майбутнє неможливо передбачити — його можна проектувати на основі усвідомлення пізнаного, його потрібно створювати! Майбутнє народжується через інновації — не оптимізацією, не вдосконаленням відомого і не за рахунок вивчення суспільного. Майбутнє створюється тотальною інноваційністю!

Що це таке? Це образ думок всіх і кожного, всього і скрізь. І цьому немає кінця. Це щільність сукупного інтелектуального потенціалу. Інновації — це не просто питання застосування чи зміни високих технологій, машин і процесів. Це сукупність процесів і аспектів діяльності підприємства, організації, регіону, країни в цілому. Це зміни інтелектуального потенціалу кадрового складу і сфери послуг.

Більш того, тотальна інноваційність — це і зміна уваги або неуваги до навколишнього середовища, до постачальників і споживачів вашої продукції або послуг. Відходу від моделі, в якій увага зосереджувалась на одному чи другому, і переходу до моделі, де увага фокусується на досягненні і того, і цього одночасно. Не йдеться про створення умов розумного балансу. Йдеться про пріоритети «крайності», нехтуючи «усередненими» рішеннями.

Нові ролі неминуче вимагають нових знань. Експансія діяльності приводить не тільки і не стільки до необхідності концентрувати всі зусилля на власній компетентності, скільки скорочує час, який є у вас для реалізації власного потенціалу або наданих переваг. У соціальному середовищі, яке функціонує в режимі ре-

ального часу, здатність працювати на випередження не має ціни. Якщо у вас є чітке розуміння, що саме складає вашу компетентність, треба діяти із швидкістю світла.

Працювати швидко — це, звичайно ж, не тільки фізичний показник. Це питання кращої організації роботи. У суспільстві, заснованому на знанні, мізки завжди отримують перемогу над м'язами. Бо, на думку вчених різних країн, в процесі суспільних відносин сукупний інтелектуальний потенціал використовується від 5 до 15 %. А зараз уявіть собі, що виробничий потенціал був би завантажений на ті ж 5 — 15 % [6].

Швидше — це означає вище рівень знань, це означає еластичніше наш мозок, це означає, ви наділені людським розумом. Сьогодні конкурують тільки на основі знань. Але, на жаль, знання недовговічні. Якщо ви їх вчасно не використовуєте, вони стануть даремними. Таким чином, ви або швидкі, або забуті. У нових міжособових і суспільних відносинах, в соціально-економічному аспекті, обмежень за швидкістю немає. Швидкість — це все, це запорука успіху. Необхідність швидкого оновлення — це те, що застосовно до кожного, стосується всіх і кожного в будь-якій сфері діяльності.

Насильство — це спосіб привласнити особисту власність, закон — спосіб перетворити неупорядкований грабіж на контрольовану продуктивну роботу, право — спосіб поставити закон на службу суперечливим інтересам класу власників, гроші — спосіб придбати право, капітал — спосіб виробити гроші. Далі теорії немає, оскільки унікальність капіталу як виробничого відношення полягає в тому, що він є відношення, що само-відтворюється, є спосіб виробити самого себе.

Так навіщо щось шукати далі? Це питання і погубило нас — і не лише нас. А в нім-то і міститься прірва помилок.

Уміння організувати роботу на основі новітніх знань — це мистецтво досягнення видатних результатів з використанням сукупного інтелектуального потенціалу на основі потоку творчих ідей.

Які ж критерії спроможності нашої стратегії?

Перш за все, давайте, подивимося, де ми знаходимося. Україна знаходиться в ситуації активної запізнілої модернізації згори, політичним шляхом. Більш того, все виразніше виявляється порочний круг рецидивуючої модернізації як спроби зверху перерозподілити сфери впливу, перегляд актів приватизації державних об'єктів, переслідування не згідно з законом, а силою власті альтернативних дій і т. ін. Це все вимушує постійно знаходити деякий, майже недосяжний, оптимум необхідних темпів економічних і політичних реформ і прийнятної соціальної їх ціни, що може як мати, так і не мати очевидного людського сенсу, соціальних відтінків і історичного майбутнього. Тому це дуже важко зрозуміти, це не сприймається. Визначити зміст, спрямованість цього потоку в цілому практично неможливо.

У природних стабільних процесах інерційні періоди розвитку геометрично співпадають з лінією історичного процесу, що відбувся, де вже не видно окремих відсічених гілок, що не «відбулися». Ці ж, штучно приведені до оптимуму реформи, йдуть наче «під кутом» до основної лінії, оскільки вони наповнені надмірними і хаотичними діями, різноспрямованими по відношенню до тенденції, що склалися.

Звідси, майбутнє як існуючі в суспільній свідомості соціальні цілі не просто суперечливо, але і розірвано, розрізнено, оскільки в суспільстві слабше інтеграція і воно не набирає необхідної критичної маси загальноприйнятій цінностей [4].

Існування, саме існування, великого достатньо кваліфікованого і недостатньо організованого для захисту своїх інтересів робочого класу і селянства є прикладом непередбачуваності нашого майбутнього, де або економічний розвиток України буде успішним — а для цього є у нас і достатні природні ресурси і трудові ресурси, і могутні інтелектуальний, науковий і технологічний потенціали, високий рівень індустріального розвитку — або подальше зволікання, через загальну боротьбу за владу, і, за ним, подальше зубожіння викличуть непередбачувану поведінку і тих, хто працює, і безробітних, результатом якого може бути тільки соціальний вибух або диктатура влади.

Ця непередбачуваність підсилюється масштабами національно-культурної неоднорідності соціальної формації, що ще більше ускладнює і без того слабку керованість соціумом, збільшенням економічних обмежень на розвиток промисловості, сільського господарства і підприємництва, відсутністю, до недавнього часу, збалансованого податкового кодексу, висмокченням ресурсів сільського господарства — трудового і виробничого потенціалів села, — зниженням до мінімуму і дискредитацією людського чинника. Особливості культури, система норм і цінностей нашого суспільства, його рівень духовності важко оцінити однозначно.

І все ж таки, не дивлячись на таку слабку привабливість стану, в якому ми знаходимося, чи є у нас якийсь шанс на його поліпшення? Так, є. Виходячи з результатів досліджень, в цілях виходу з процесу запізнілої модернізації, слід здійснити в найкоротший часовий відрізок ряд заходів соціально-економічного, політичного і організаційного характеру.

Основні з них наступні:

— По-перше, мобілізація соціального потенціалу суспільства, тобто, сукупного інтелектуального потенціалу соціуму, енергії населення. Це може бути успішним тільки у випадку, якщо формуються і розвиваються мотиви соціально-економічної діяльності. У всьому світі вважається, що найбільш ефективною в даній ситуації є підприємницька мотивація. Соціальна форма цієї мотивації — приватний інтерес. Він заснований на не жорстко пов'язаному з трудовими відносинами і умовами праці способі отримання доходу і на, найбільш сильній, накопичуваній перевазі — приватній власності на засоби виробництва.

Труднощі, що виникають при такому способі мобілізації соціального потенціалу, пов'язані, в першу чергу, з тим, що розвинена, тобто, ефективна і соціально прийнятна, підприємницька мотивація формується зовсім не відразу. Більш того, її первинні форми бувають малоефективними через сильну залежність від іноземного капіталу та від місцевої державної бюрократії, орієнтації тільки на надприбуток, через схильність обертати грошові накопичення в нерухомість, майно, а не в капітал, або переводити і зберігати останній в зарубіжних банках, що інвестує розвиток інших держав, а не своєї власної. Наголошується переважання на перших етапах самокорисливих інтересів, підступності, насильства, розмивання норм суспільної поведінки, корупції, фаворитизму.

І все ж таки, зусилля мобілізації соціального потенціалу суспільства повинні бути спрямовані не на боротьбу з цими труднощами, не на викорінювання їх з свідомості соціуму, а на формування в цій свідомості як класичних ознак соціального підприємництва — раціональності відношення до світу цінностей і норм, правил поведінки, високого рівня домагань, готовність до ризику і повної відповідальності за свою долю, тобто, відмова від соціальної захищеності, — так і, найбільш яскраво виражені, сучасні ознаки — високої політичної і соціальної культури, економічної освіченості і професійної компетентності, правової свідомості і високого рівня знань.

— По-друге, створення гнучкої і динамічної соціальної структури: формування і розширення середніх верств населення, середнього класу соціуму як постійного природнього джерела економічної активності, збільшення їх ролі в суспільстві — як у сфері економічної так і політичної.

Наголос тут необхідно ставити на створенні стійкого соціального консенсусу між різними соціальними групами, між працедавцями і працівниками, між державою і підприємцями, між державою і профспілками, між підприємцями, працедавцями, і профспілками, між приватним і державним та регіональними секторами економічної діяльності. Особливе значення може набувати при цьому використання культурних і національних традицій: сумлінності, працьовитості, відповідальності, образу мислення і дисципліни, що нам не позичати ні у кого.

Проте, для вирішення завдання соціального консенсусу вирішальну роль грає розвиток політичної культури, свого роду, культури громадянськості, прояв якої важливий при активній участі мас у формуванні політичних і економічних рішень стратегічного плану. При цьому передбачається, що політична культура не тотожна політичній системі. Політична культура — це система сприйняття і пізнання індивідом соціально-політичного миру, своєрідна інформаційна база для локальних і стратегічних оцінок цього світу і визначення свого місця і ролі в соціально-політичних процесах, формування здібностей орієнтації і оцінки політичних рухів.

Саме розвиток культури громадянського суспільства на даному етапі є однією з основних мотивацій мобілізації соціального потенціалу.

— По-третє, формування правової свідомості соціуму і законодавчої бази. Як показує зарубіжний і сучасний вітчизняний досвід, найскладніше і найважче формується саме правова свідомість. Політична активність виникає достатньо швидко. Потреба в економічній компетентності формується значно повільніше, оскільки, з одного боку, без неї якийсь час ще можна обійтися, з іншого боку, наш народ не звик рахувати — за нього все це виконувала держава. Тому раціональне відношення до своєї індивідуальної діяльності найчастіше порушується неконтрольованим прагненням до самоствердження, до перевищення самооцінки, насторожено-агресивним відношенням до найманої праці, до його організованої соціальної активності.

Правова свідомість громадян високорозвинутих держав базується на законодавчій базі, федеральних і відомчих актах. Правова свідомість вітчизняних підприємців часто будується за типом «подвійної моралі»: у якихось соціальних відносинах закон і «правила гри» дотримуються,

в інших — як-то, в гонитві за прибутком, збагаченням — ні або не обов'язково. Така правова необов'язковість, звичайно ж, пов'язана з тінювим походженням їх ініціативної економічної діяльності. Природньо, що такий зв'язок є соціально небезпечним через активне використання методів лобювання, корупції, економічного насильства і інших видів протиправної і соціально несхвалюваної поведінки, що залучає до своєї сфери всі великі маси людей. Крім того, «тінюві» владі, привчаючи до надприбутка, не дають підприємницькій мотивації стати по-справжньому економічно ефективною.

У будь-якій високорозвиненій державі створена законодавча база, яка не тільки захищає підприємницьку діяльність, але і сприяє використанню результатів НДДКР на користь всієї економіки, для чого формуються механізми їх реалізації в адміністративно-організаційному, інформаційному і технічному аспектах.

— По-четверте, формування і активізація колективістської мотивації мобілізації соціального потенціалу суспільства, соціуму. Як правило, в основі цього завдання лежать цінності колективного інтересу і відповідальності, громадського обов'язку і соціальної рівності в процесах ініціативної творчої індивідуальної економічної діяльності.

Колективний інтерес може бути побудований на тій системі матеріальної і моральної винагороди, яка жорстко прив'язана до трудових зусиль колективу на основі цінності ініціативної індивідуальної економічної діяльності кожного і суспільної колективної власності, що складається з сукупності індивідуальної власності. Більшість західних соціологів і вітчизняних економістів вважають колективний інтерес, на відміну від приватного інтересу, менш природньою, але сильнішою формою економічної зацікавленості. Та все ж, багато хто концентрує увагу на пошуку тих форм суспільної власності, які могли б створювати справжню колективність, але з яскраво вираженою індивідуальністю, гарантованою правовою захищеністю. Йдеться про такий тип соціальних відносин, який формує колективний інтерес з яскраво вираженою індивідуалізацією як ефективним мотивом суспільної економічної діяльності.

Психологічні передумови для цього у нас мають глибоке соціальне коріння, і вони з покоління до покоління, з минулої соціальної формації до нової формації тільки міцніють. За роки нашої складної історії розвитку сформувався стійкий монолітний тип мотивації, який не укладається ні в класичну північноамериканську схему, де мотивація «досягнення», заснована на індивідуалізмі, протиставляється мотивації «приналежності», ні в японський тип, де все ж таки превалюють індивідуальні акценти, оскільки для найбільш ефективних наших працівників характерні, скоріше, безпосередньо колективістські, ніж індивідуалістичні орієнтації.

— По-п'яте, створення ефективного механізму управління природнім посиленням соціальної диференціації суспільства. Це відбувається, перш за все, за рахунок посилення стихійних процесів при розподілі і перерозподілі соціальних благ. І це ж пов'язано з немінучим, в умовах радикальних змін в економіці, відставанням соціальної інфраструктури, з необхідністю заморожування зарплати, зростанням інфляції і безробіття, що приводить до об'єктивної необхідності в серйозному скороченні соціальних програм.

Створюється ситуація посилення стихійної неконтрольованої диференціації, оскільки такий контроль може перешкодити накопиченню капіталу, збільшенню вкладень в економічний розвиток, підвищенню економічної активності в цілому.

Само по собі, зростання нерівності розглядається як негативний, такий, що дестабілізує суспільство, чинник. Тому потрібні ефективні важелі дії не тільки на збільшення соціальної диференціації, але і на можливість її зниження, яке відбувається через багато процесів: структурних змін в економіці; науково-технічного розвитку, що відкриває нові економічні можливості; зростання рівня утворення населення, що полегшує вертикальну мобільність суспільства; активної перерозподільної політики.

Проте, цей процес не відбувається автоматично, просто услід за економічним зростанням. Велике значення має соціальна політика держави, політичний чинник в цілому. І дуже важливим стає процес виникнення і посилення соціал-демократичних і соціалістичних партій і рухів як захисників інтересів найманої праці, високооплачуваного робочого класу, що, перш за все, формується.

— По-шосте, створення механізму цілеспрямованого державного регулювання процесу зовнішньоекономічної взаємодії і його наслідків.

Посилення соціальної напруги відбувається через те, що суспільство переглядається «вибірково», тільки там, де це вигідно інвестуючій країні або фірмі, або міжнародній фінансовій організації. Тому міжгалузєва, міжрегіональна, міжшарова нерівність збільшується. Причому, держава-боржник, як правило, не має можливості успішно блокувати виникаючу через це соціальну нестабільність, компенсуючи нерівність. А міжнародні організації-кредитори або інвестори висувають як прямі вимоги відмову від державного регулювання доходів і цін.

Крім того, іноземний капітал може активно виступати з місцевими державними елітами проти місцевих підприємців, так само, як і з останніми — проти перших. І в тому і в іншому випадку важко досягти необхідного для стабілізації і мобілізації соціального потенціалу консенсусу в суспільстві, інтеграції його сил.

— По-сьоме, створення ефективної системи оперативного управління процесами мобілізації соціального потенціалу, формування гнучкої соціальної структури і взаємодії, як із зовнішнім середовищем, так і з внутрішнім соціальним середовищем.

Якщо управління не справляється з нестабільністю, не знаходить компромісів для постійно змінних інтересів різних груп, що стикаються, не контролює ситуацію, воно виходить з під контролю, виникає соціальна криза, основні прояви якої — недовіра до соціальних інститутів, держави. При тотальній кризі з-під контролю управління виходить вся соціально-економічна система і її структура.

Соціальна криза — це слідство, хоча, разом з тим, і причина некерованості соціальної системи, неефективності функціонування соціальних інститутів. У цих умовах насильство стає все більш поширеним засобом вирішення соціальних проблем, вирішення соціальних конфліктів, відстоювання групових і індивідуальних інтересів.

Виходячи з логіки і базової мотивації сьогоденної української влади, тобто, владної команди, не

дивлячись на її різноманітність і приналежність різним партіям і течіям, з їх мільярдним доларовим станом, вже сьогодні доводиться вирішувати три життєво - і глуздо-утворюючих питання:

— як легалізувати свої гігантські накопичення, що знаходяться в інших державах і інвестують чужий розвиток;

— як створити надійну систему, що дозволяє інвестувати власні засоби у власні або державні справи;

— як уникнути надмірної недружньої уваги правоохоронних органів своєї держави, США і Євросоюзу до гігантських накопичень, створених у той час, коли офіційна зарплата ніколи не перевищувала 50 тис. \$ на рік.

А якщо врахувати, що українська державність увійшла до нового етапу свого розвитку — юність позаду, починається непростий період зрілості — то від них буде потрібно якісно вищого рівня відповідальності, стратегічної далекоглядності і здатності сформулювати довгострокову доктрину розвитку. Доведеться узяти на себе повну відповідальність за реалізацію в найближчі 5–10 років деяких системоутворюючих політичних, економічних і соціальних програм — від легітимації об'єктів приватизації до промислової модернізації — з метою якісного зниження енергоємності виробництв і технологічного їх оновлення, що зажадає поставити загальнонаціональні інтереси над приватними.

Уміння організувати роботу на основі новітніх знань — це мистецтво досягнення видатних результатів з використанням сукупного інтелектуального потенціалу на основі потоку творчих ідей.

Основою стратегії стають тісні виробничі зв'язки і уміння оперативно, в розрахунковому часовому інтервалі, розкрити ініціативний творчий потенціал і спроекувати процедурно-технологічні процеси як максимального використання сукупного виробничого і трудового потенціалів, так і функціональних можливостей системи управління.

Це все вимушує постійно знаходити деякий, майже недосяжний, оптимум необхідних темпів економічних і політичних реформ і прийнятної соціальної їх ціни. Вони можуть як мати, так і не мати очевидного людського сенсу, соціальних відтінків і історичного майбутнього. Тому їх дуже важко зрозуміти, вони несприймані. Визначити вміст, спрямованість цього потоку в цілому практично неможливо.

Вони, як правило, відрізняються не лише і не стільки своїми внутрішніми властивостями, але і місцем в нерозчленованому історичному потоці. У природних стабільних процесах інерційні періоди розвитку геометрично збігаються з лінією історичного процесу, що відбувся, де вже не видно окремих відсічених гілок, що не відбулися. Ці ж, штучно приведені до оптимуму, операційні підходи йдуть наче «під кутом» до основної лінії, оскільки вони наповнені надлишковими і хаотичними діями, різноспрямованими по відношенню до тенденції, що складається.

Звідси, наше майбутнє як соціальні цілі, що існують в суспільній свідомості, не просто суперечливе і розірване, розрізнене, оскільки в суспільстві слабше інтеграція і воно не набирає необхідної критичної маси загальноприйнятих цінностей, але вимагає абсолютно нової формалізації.

Існування, саме існування, великого, досить кваліфікованого і недостатньо організованого для захисту

своїх інтересів робочого класу і селянства є прикладом непередбачуваності нашого майбутнього, де економічний розвиток України буде або успішним — а для цього у нас є достатні і природні, і трудові ресурси, і потужні інтелектуальні, науковий і технологічний потенціали, високий рівень індустріального розвитку більшості регіонів, — або подальше зволікання, через загальну боротьбу за владу, і крокуюче за ним подальше зубожіння викличуть також непередбачувану поведінку тих, хто працює, та безробітних, результатом чого може бути лише соціальний вибух або диктатура влади.

Ця непередбачуваність «підкріплюється» масштабами національно-культурної неоднорідності соціальної формації, що ще більше ускладнює і без того слабку керованість соціумом, а також збільшенням економічних обмежень на розвиток промисловості, сільського господарства і підприємництва, відсутністю збалансованого податкового кодексу, «висмоктаністю» ресурсів сільського господарства — трудового і виробничого потенціалів села, — зниженням до мінімуму і дискредитацією людського чинника. Особливості культури, система норм і цінностей нашого суспільства, його рівень духовності важко оцінити однозначно.

Та все ж, не дивлячись на настільки слабку привабливість стану, в якому ми знаходимося, чи є у нас якийсь шанс на його поліпшення? — Так, є! Виходячи з результатів досліджень, в цілях виходу з процесу модернізації, що запізнюється, слід здійснити в найкоротший часовий відрізок ряд заходів соціально-економічного, політичного і організаційного характеру. Основні з них, на наш погляд, наступні:

— По-перше, мобілізація соціального потенціалу суспільства. Тобто, сукупного інтелектуального потенціалу соціуму, енергії населення. Це може бути успішним лише в разі, якщо формуються і розвиваються мотиви соціально-економічної діяльності. У всьому світі вважається, що найбільш ефективною в даній ситуації є підприємницька мотивація. Соціальна форма цієї мотивації — приватний інтерес. Він заснований на не жорстко пов'язаному з трудовими стосунками і умовами праці способі здобуття доходу і на найбільш сильній «нагромадженій перевазі» — приватній власності на засоби виробництва.

Труднощі, що виникають при такому способі мобілізації соціального потенціалу, пов'язані, в першу чергу, з тим, що розвинена, тобто, ефективна і соціально прийнятна, підприємницька мотивація формується зовсім не відразу. Більш того, її первинні форми бувають мало-ефективними, з погляду сильної залежності від іноземного капіталу і від місцевої державної бюрократії, орієнтації лише на надприбуток, схильності обертати грошові накопичення в нерухомість, майно, а не в капітал, або переводити і зберігати останній в зарубіжних банках, що інвестує розвиток інших держав, а не своєї власної. Наголошується переважання, на перших етапах, самокорисливих інтересів, підступності, насильства, розмивання норм суспільної поведінки, корупції, фаворитизму.

Та все ж, зусилля мобілізації соціального потенціалу суспільства мають бути направлені не на боротьбу з цими труднощами, не на викорінювання їх із свідомості соціуму, а на формування в цій свідомості як класичних ознак соціального підприємництва — раціональності відношення до світу цінностей і норм, правил поведін-

ки, високого рівня домагань, готовності до ризику і повної відповідальності за свою долю, тобто, відмови від соціальної захищеності, — так і найбільш яскраво виражених сучасних ознак — високої політичної і соціальної культури, економічної освіченості і професійної компетентності, правової свідомості і високого рівня знань.

— По-друге, створення гнучкої і динамічної соціальної структури: формування і розширення середніх верств населення, середнього класу соціуму як постійного природного джерела економічної активності, збільшення їх ролі в суспільстві як у сфері економічної, так і політичної.

Акцент тут необхідно робити на створення стійкого соціального консенсусу між різними соціальними групами, між працедавцями і працівниками, між державою і підприємцями, між державою і профспілками, між підприємцями, працедавцями, і профспілками, між приватним і державним, регіональним секторами економічної діяльності, між промисловістю і сільським господарством. Особливе значення може набувати при цьому використання культурних і національних традицій: сумлінності, працьовитості, відповідальності, об'єктивності і дисципліни, — що нам не позичати ні у народу Японії, ні Німеччині, нікого либонь іншого.

Проте у вирішенні завдань соціального консенсусу головну роль грає розвиток політичної культури, свого роду, культури громадянськості, прояв якої важливий при активній участі мас у формуванні політичних і економічних вирішень стратегічного плану. При цьому передбачається, що політична культура не тотожна політичній системі. Бо політична культура — це система сприйняття і пізнання індивідом соціально-політичного світу, своєрідна інформаційна база для локальних і стратегічних оцінок цього світу і визначення свого місця і ролі в соціально-політичних процесах, формування здібностей орієнтації і оцінки політичних рухів.

Саме розвиток культури громадянськості на даному етапі є однією з основних мотивацій мобілізації соціального потенціалу.

— По-третє, формування правової свідомості соціуму і законодавчої бази. Як показує зарубіжний і сучасний вітчизняний досвід, найскладніше і найважче формується саме правова свідомість. Політична активність виникає досить швидко. Потреба в економічній компетентності формується значно повільніше, оскільки, з одного боку, без неї деякий час ще можна обійтися, а з іншого — наш народ не звик рахувати — за нього все це виконувала держава. Тому раціональне відношення до своєї індивідуальної діяльності, найчастіше, порушується неконтрольованим прагненням до самоствердження, до перевищення самооцінки, насторожено-агресивним відношенням до найманої праці, до її організованої соціальної активності.

Правова свідомість громадян високорозвинених держав базується на законодавчій базі, федеральних і відомчих актах.

Правова свідомість вітчизняних підприємців часто будується за типом «подвійної моралі»: у якихось соціальних стосунках закон і «правила гри» дотримуються, в решті, як в гонитві за прибутком, збагаченням, — ні або не обов'язково. Така правова необов'язковість, звичайно ж, пов'язана з «тіньовим» походженням їх ініціативної економічної діяльності. Природньо, що такий

зв'язок є соціально небезпечним за активного використання методів лобювання, корупції, економічного насильства та інших видів протиправної і соціально несхвалюваної поведінки, що залучає до своєї сфери всі великі маси людей. Крім того, «тіньові» вдачі, привчаючи до надприбутку, не дають підприємницької мотивації стати по-справжньому економічно ефективною.

У будь-якій високорозвиненій державі створена законодавча база, яка не лише захищає підприємницьку діяльність або ведення приватного господарства, особливо в сільській місцевості, але і сприяє використанню результатів НДДКР на користь всієї економіки, для чого формуються механізми їх реалізації в адміністративно-організаційному, інформаційному і технічному аспектах.

У будь-якій високорозвиненій державі створена законодавча база функціонує повністю і однозначно, без всяких поправок і доповнень. Ми ж свою базу створюємо більше 15 років, але нею не користуємося. Початком початків, що не мотивує функціонування створеної законодавчої бази, є державні інституції: секретаріат Президента, міністерства, комітети і так далі, не говорячи вже про партії, профспілки і суспільні об'єднання. Будь-який закон, прийнятий Верховною Радою України, на 70 % вихолощується Кабінетом Міністрів України, секретаріатом Президента і різного роду інституціями. Виходить так, що, поки «кожен з кожним» не обговорить новий закон, поки вони не знайдуть взаємовигідні «обхідні» варіанти, закон працювати не буде.

– По-четверте, формування і активізація колективістської мотивації для мобілізації соціального потенціалу суспільства, соціуму. Як правило, в основі цього завдання лежать цінності колективного інтересу і відповідальності, громадського обов'язку і соціальної рівності в процесах ініціативної творчої індивідуальної економічної діяльності.

Колективний інтерес може бути побудований на тій системі матеріальної і моральної винагороди, яка жорстко прив'язана до трудових зусиль колективу на основі цінності ініціативної індивідуальної економічної діяльності кожного і суспільної колективної власності, що складається з сукупності індивідуальної власності. Більшість західних соціологів і вітчизняних економістів вважають, що колективний інтерес, на відміну від приватного інтересу, — менш природна, але сильніша форма економічної зацікавленості. Та все ж, багато хто концентрує увагу на пошуку тих форм суспільної власності, які могли б створювати справжню колективність, але з яскраво вираженою індивідуальністю, гарантованою правовою захищеністю. Йдеться про такий тип соціальних стосунків, який формує колективний інтерес з яскраво вираженою, зокрема, в сільській місцевості, індивідуалізацією як ефективний мотив суспільної економічної діяльності.

Психологічні передумови для цього у нас мають глибоке соціальне коріння, і вони, з покоління в покоління, від минулої соціальної формації до нової, лише міцніють. За роки нашої складної історії розвитку сформувався стійкий монолітний тип мотивації, який не укладається ні в класичну північноамериканську схему, де мотивація «досягнення», заснована на індивідуалізмі, протиставляється мотивації «приналежності», ні в японський тип, де все ж переважають індивідуальні акценти, оскільки для найбільш ефективних наших працівників

характерні, швидше, колективістські, ніж індивідуалістичні, орієнтації.

– По-п'яте, створення ефективного механізму управління природним посиленням соціальної диференціації суспільства. Це відбувається, перш за все, за рахунок посилення стихійних процесів при розподілі і перерозподілі соціальних благ. І це ж пов'язано з неминучим, в умовах радикальних змін в економіці, відставанням соціальної інфраструктури, з необхідністю «заморожування» зарплати, із зростанням інфляції і безробіття, що наводить до об'єктивної необхідності серйозного скорочення соціальних програм.

Створюється ситуація посилення стихійної неконтрольованої диференціації, оскільки такий контроль може перешкодити накопиченню капіталу, збільшенню вкладень в економічний розвиток, підвищенню економічної активності в цілому.

Саме по собі, зростання нерівності розглядається як негативний чинник, що дестабілізує суспільство. Тому потрібні ефективні важелі впливу не лише на збільшення соціальної диференціації, але і на можливості її зниження, що відбувається через багато процесів: структурних змін в економіці, науково-технічного розвитку, що відкриває нові економічні можливості, зростання освітнього рівня населення, що полегшує «вертикальну мобільність» суспільства, активної перерозподільної політики.

Проте цей процес не відбувається автоматично, просто услід за економічним зростанням. Велике значення має соціальна політика держави, політичний чинник в цілому. І дуже важливим стає процес виникнення і посилення соціал-демократичних і соціалістичних партій і рухів як захисників інтересів найманої праці, перш за все, високооплачуваного робочого класу, що формується, і селян.

Як би ми не опиралися, але вимушені визнати, що основою розвитку високорозвинених господарств є національна ідея та потенціал власного робочого класу і сільського трудівника.

– По-шосте, створення механізму цілеспрямованого державного регулювання процесу зовнішньоекономічної взаємодії і його наслідків. Посилення соціальної نابірності додається тим, що суспільство передивляється вибірково — лише там, де це вигідно інвестуючій країні або фірмі, або міжнародній фінансовій організації. Тому міжгалузева, міжрегіональна, міжшарова нерівність збільшується. Причому, держава-боржник, як правило, не має можливості успішно блокувати соціальну нестабільність, що виникає через це, компенсуючи нерівність. А міжнародні організації-кредитори або інвестори висувають як прямі вимоги відмову від державного регулювання доходів та цін.

Крім того, іноземний капітал може активно виступати з місцевими державними елітами проти місцевих підприємців, як і з останніми проти перших. І в тому і в іншому випадку важко досягти консенсусу в суспільстві, необхідного для стабілізації і мобілізації соціального потенціалу, інтеграції його сил.

– По-сьоме, створення ефективного механізму оперативного управління процесами мобілізації соціального потенціалу, формування гнучкої соціальної структури і взаємодії як із зовнішнім середовищем, так і з внутрішнім соціальним середовищем.

Якщо управління не справляється з нестабільністю, не знаходить компромісів для постійно змінних інтересів різних груп, що стикаються, не контролює ситуацію, то вона виходить з під контролю, виникає соціальна криза, основні прояви якої — недовіра до соціальних інститутів, держави. При тотальній кризі з-під контролю управління виходить вся соціально-економічна система і її структура.

Соціальна криза — це слідство і, одночасно, причина некерованості соціальної системи, неефективності функціонування соціальних інститутів. У цих умовах насильство стає усе більш поширеним засобом вирішення соціальних проблем, вирішення соціальних конфліктів, відстоювання групових і індивідуальних інтересів. Яскравим прикладом цього є соціально-конфліктна ситуація з комунальними платежами. Ще не відомо, чим закінчиться і аграрна реформа.

— По-восьме, створення умов, що перешкоджають виникненню авторитарного режиму. Ця можливість закладена не лише і не стільки в психологічній реакції людей на кризисну ситуацію, в прагненні до соціальної впорядкованості, надійності, передбаченості за будь-яку ціну, скільки в створенні умов колективного політичного насильства, типа «помаранчевої революції», яке зростає із зростанням нерівності доходів і з необхідністю політичних і цивільних прав. Проте, і в політичного режиму є деякий критичний стан — період, коли він найбільш слабкий, оскільки переходить із стану низької репресивності до високої, або навпаки. Тому найбільш серйозна політична нестабільність, найімовірніше, виникає в період стійкого режиму середньої репресивності, на тлі збільшення диференціації доходів і загального передивляння і раніше ухвалених законів, і раніше прийнятих рішень.

Та все ж, слід усвідомити, що нова подоба суспільства, яку ми хочемо побудувати, складається, формується або пректирується не у вигляді якоїсь універсальної схеми, організаційної моделі або оптимальної соціально-економічної системи, а як різноманіття «багатоколірних» моделей, систем і процесів, що відображають історичні тенденції, своєрідність культурних цінностей, духовного стану всьо-

го населення, на базі переосмислення і усвідомлення переосмисленого, всього накопиченого знання в області суспільних наук — в світі і, конкретно, в нашій країні. Будь-які перетворення і реформи, що не враховують даних обставин, носять тупиковий характер. Дорога до істини — лише через пізнання необхідного, усвідомлення пізнаного і наукове обґрунтування усвідомленого. Тому сьогодні таким важливим є заклик до науково обґрунтованої рішучості, до необхідності фундаментальних досліджень і узагальнень дослідженого, до боротьби з примітивізмом і поверхневими скороспішними думками, із спробами управляти на рівні нікчемних знань і дешевої публіцистики.

Вирішення питань щодо шляхів і закономірностей ефективного соціально-економічного розвитку тієї або іншої суспільної формації можливе лише за умови глибокого комплексного використання сучасної методології пізнання процесів суспільного розвитку взагалі, усвідомлення пізнаного в конкретному вимірі і наукового обґрунтування процесів розвитку на підставі економічних показників «за фактом», а не «за прогнозом».

Література:

1. Большой экономический словарь. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: «Большая Российская энциклопедия»; — СПб.: «Норинт», 1999. — 1456 с.
2. Булгаков С. Н. Философия хозяйства / С. Н. Булгаков. — М.: Новые технологии, 1999. — 367 с.
3. Лесков Л. В. Знание и власть. Синергетическая кратология / Л. В. Лесков. — М.: СИНТЕГ, 2001. — 100 с.
4. Ляшенко В. И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты / В. И. Ляшенко. — Донецк: ДонНТУ, 2006. — 668 с.
5. Ткаченко В. А. В поисках новой парадигмы отношений общественного развития / В. А. Ткаченко // Вісник економічної науки України. — Донецьк: ІЕП НАН України, 2007. — №1. — С. 159–164.
6. Туган-Барановский М. И. Политическая экономия / М. И. Туган-Барановский. — К.: Наукова думка, 1994. — 263 с.